

МОТИВ ПОДОРОЖІ В РОМАНІ О. ГОНЧАРА “ТВОЯ ЗОРЯ”

У статті осмислюються сюжетноутворюючий та образотворчий аспекти мотиву подорожі в романі О. Гончара “Твоя зоря”. Особлива увага приділяється визначенню ролі хронотопу дороги в контексті моделі світу письменника, її художнього структурування.

Ключові слова: *мотив, репрезентант, лейтмотив, образ, поетика, хронотоп.*

В статье осмысливается сюжетообразующий и изобразительный аспекты мотива путешествия в романе О. Гончара “Твоя зоря”. Особое внимание уделяется определению роли хронотопа дороги в контексте модели мира писателя, её художественного структурирования.

Ключевые слова: *мотив, репрезентант, лейтмотив, образ, поэтика, хронотоп.*

The paper interpreted the iconic aspects of plot and motive of travel in the novel O. Gonchar, “Your Dawn”. Particular attention is paid to defining the role of the chronotope of the road in the context of the model of the world spisatelya, its artistic structure.

Key words: *reason, reprezentant, leit-motif, appearance, poetics, khronotop.*

Творчість українського письменника О. Гончара – одного із найпомітніших митців художньої прози ХХ століття – багатотематична і багатожанрова. Він бачив життя як у щоденних клопотах, так і в масштабі історії, культивував у своїх творах добро і світло. Назви творів О. Гончара – “Твоя зоря”, “Собор”, “Берег любові”, “Бригантина”, як і низка художніх образів у їх текстах набувають символічного значення.

Одним із наскрізних у творах письменника, починаючи від “Прапорonosців” до “Твоєї зорі”, є мотив подорожі, який здавна в літературному творі є репрезентантом поглядів на цілісність світу та його розвиток у різних епохах. У середньовічній літературі мотив подорожі, здебільшого релігійного змісту, виражений через його основний чинник – образ дороги. За християнською традицією, мотив подорожі в літературі розгортався як зображення відвідування святих місць, що вважалося виявом найвищого рівня духовної досконалості, “передбачало духовне очищення і самореалізацію у географічній та духовній дорозі” [1, с. 23]. Засвоюючи давній мотив подорожі, українські письменники ХХ століття (О. Гончар, В. Дрозд, Б. Харчук, ін.) послуговуються усталеною в часі схемою подорожі, але в його реалізації послуговуються новими ознаками.

Літературознавці, дослідники творчості О. Гончара: І. Семенчук, А. Погрібний, М. Малиновська, М. Гуменний, О. Шевченко та інші – не оминають увагою мотив подорожі, одним із презентантів якого є образ-символ дороги. Це простежується в романі О. Гончара “Твоя зоря”. Вважаємо, що актуальним є поглиблене висвітлення багатоплановості змісту мотиву подорожі в романі О. Гончара “Твоя зоря”, концептуальності в його розвитку образу дороги.

Як констатує М. Х. Гуменний у монографії “Поетика романного жанру Олеся Гончара: проблеми типології”, в романі “Твоя зоря” О. Гончара мотив подорожі стає безпосередньо в епіцентрі сюжету як новий варіант авторської подорожі до самого себе, своєї душі, ідейно-естетичного ідеалу [3, с. 50]. У сюжеті роману “Твоя зоря” дорога поіменована “хайвеєм” як просторова точка героїв, які подорожують дорогами Заходу (“...хайвей, вигинаючись, відповідно до рельєфу, мерехтить, у далеч струменить” [2, с. 82]). На цьому шляху не можна зупинитися за бажанням, це цілковитий рух “сучасних Одиссеїв” у розпечених “залізних конях”, які цілеспрямовано мчать вперед. На географічне місцезнаходження героїв указують відповідні синонімічні образи: автострада (“Автострада <...> більше нагадує величезну ріку, що в сліпим устремлінні несеться кудись у безвість” [2, с. 197], траса гудронова (“Траса досвітня, однак живе, плавко тече рубінами...” [2, с. 23], “ієрогліф із заліза та бетону” (“ціла сув’язь доріг, вони тут сплелися гігантським вузлом. Вигини, схрещення, повороти, розвороти <...>. Естакади, віадуки, химерна географія дорожніх споруд” [2, с. 28]). Антитетичний до “хайвею” постає образ сучасної дороги серед степів малої батьківщини героїв роману, ознакою якої також є рух, проте спрямований в бік степу, що виступає компонентом екосистеми рідної країни і складається із безлічі стежок і стежинок та сповнений пахощами рослин. Її образ проектується на “домашній” край, де проходило дитинство героїв. Згадана й одна з дитячих загадок із вуст бабусі про дорогу: “Лежить Гася, простяглася, як устане – неба дістане...” [2, с. 191], “що незмінно подобалася малечі”. У ній закодовано народнопісенне уявлення про світ. Автор характеризує “Гасю” через систему подвійних образів (“в’ється поміж хлібами, то пірне десь у вибалку, то знову простяглася на пагорб і далі мріє поміж хлібів”), синонімів (польова доріжка, протоптана стежина, “що, відгалужуючись від траси, в’ються кудись у простори, у млисту бузкову далеч” [2, с. 293], степова доріжка, “що світилася нам колись червоними яблуками, розкладеними на стовпчиках” [2, с. 253], степова улюблена траса “взявши розгін через ці теплі бузкові простори, дорога лягла кудись, аж під обрій до самих зірок” [2, с. 294]). Степ в О. Гончара як репрезентант географічного ландшафту – відкритий вільний простір для людини, “інший світ – сповнений тиші, злагоди, світ бджоли і квітки, світ гармонії!” [2, с. 288]. Образ степу – уособлення рідної природи, яка дихає, діє, звучить і концентрує в собі рослинну символіку: дерева (тополі, верби), квіти (ромашки, волошки), трави (будяк, полин, деревій). Гіркий полин

асоціюється з рідною землею, його терпкий запах викликав в уяві головного героя, Кирила Заболотного, калейдоскопічні образи подій минулого, “бурю емоцій, ніжностей, спогадів юності...” [2, с. 288], які сублімувалися в його відчутті як ностальгія.

З розвитком сюжету все виразніше виявляється символічний зміст образу дороги як уособлення дороги до самого себе, своєї совісті, до природного в людині. В аспекті пошуку істини, краси, повернення до себе, розгорнуто в романі О. Гончара образ дороги до Мадонни. Ці мотиви розкриваються в контексті долі героя, що спроектована на мікро- і макросвіт героя: Кирило Заболотний, перебуваючи в зарубіжній країні з дипломатичною місією, вирушив з друзями в дорогу, щоб подивитися живописне полотно, на якому, за повідомленням преси, зображена “слов’янська Мадонна”. Останнє й викликає спогад про його життєві дороги, у якому дороги минулі дані паралельно із дорогою “до Мадонни”. Як слушно зауважила Маргарита Малиновська в праці “Світло рідної зорі”, дорога до Мадонни – це “своєрідний символ дороги до краси, гармонії, до самого себе...” [4, с. 429]. У ситуаціях руху, картин дороги – осмислюється життєва сутність і людини, і людства, відбувається повернення у своє дитинство в полтавському селі Тернівщина, у світ складний і суперечливий (події колективізації і Вітчизняної війни). На тлі подорожніх епізодів постають образи односельців (справжнього господаря Романа Винника і руйнівника Мину Куцолапа). Картина “Мадонна”, за припущенням Кирила Заболотного, писана з доньки Романа – Надьки Винниківни, дівчини зі складною долею (знеславлена в молоді роки, у зрілому віці разом з донечкою Настею і з батьком, названим владою “куркулем”, вивезена з рідної Тернівщини). Дорога Кирила Заболотного до Мадонни психологічно скорельована на мотив духовного очищення героя, необхідності жити в злагоді зі своїм сумлінням.

Мотив повернення героя до себе закорінений у міф про повернення блудного сина до рідної домівки, що сприймається як Україна. Сюжетний розвиток цього мотиву актуалізує дискурс духовного очищення. Образ дороги додому, до краю дитинства асоціативно близький до концепту біблійного шляху до оновлення – через перепони і страждання. У романі О. Гончара “Твоя зоря” образ дороги домінує і як реалістична прикмета простору, і як художній образ-символ, одна із його інтерпретацій – “дороги в майбутнє”. Для Кирила Заболотного шлях у майбутнє стелився дорогою, яка “пролягала поміж хлібами”, з рідного краю його “проводжали тополі знайомі” на робітфак. Прощання з країною дитинства й похід у доросле життя постають як етапи нелегкого шляху до пізнання світу: “...з щемом серця ми полишаємо Тернівщину, йдемо у світи, зовсім юні і сповнені надій. <...> Вперше покидаємо домівку, пускаємось у далеч незвідану, тож почуваємо значність моменту: тепер у нас нічого нема, тільки – дорога!” [2, с. 191], – говорить один із героїв О. Гончара. Кирило Заболотний проходить різні дороги а та, перша, знаходить своє розгалуження і одне з них – відвідини

рідної Тернівщини, (хоча це й нетривалі повернення через завантаженість дипломатичною роботою). На неї скорельовано й думку повернутися назавжди після завершення кар'єри дипломата на малу батьківщину.

Асоціативно близьким до нього постає образ безіменного комбайнера, виокреслений автором у площині мирної праці на рідній землі. На запитання однієї з героїнь твору, Тамари, чи є в нього бажання покинути ці лани пшениці, він відповідає: “Мені до душі кореня триматися” [2, с. 281]. У цих словах охарактеризовано його як патріота рідного краю, якому енергетика пшеничного поля надає натхнення, і він розуміє, що земля немислима без людини, а людина – без землі. Антитетично до нього дано в романі образи шукачів довгого карбованця, яких автор влучно характеризує як “літунів-перекотиполе”.

Осмислення людського життя крізь призму мотиву людської долі теж пов'язане з образом дороги, і не тільки Кирила Заболотного, Романа Винника, а й сина комбайнера, який успадкував від батька любов до батьківщини й вірність сімейним традиціям: отримуючи освіту в училищі льотчиків цивільної авіації в місті, він упевнений, що його доля – це шлях повернення до батьківської хати, до рідних коренів.

Наявний у художньому просторі роману О. Гончара мотив дороги розгорнуто ще один лейтмотив – як шлях до міфічної землі обітваної. Для Кирила Заболотного як дипломата і людини, небайдужої до сучасних масштабних світових проблем, цей шлях оприявлюється у мрії про створення ідеального світу, де люди майбутнього зрозуміють одне одного, “згармонізують свої зусилля, тобто подолають айсберги власного честолюбства, взаємних чвар, очужілості, розтоплять льоди підозрінь, що цілими горами понаростали між ними за роки всепланетних похолодань” [2, с. 189]. Утверджуючи цю ідею, автор у просторі дороги зображує вчинки героя: порятунок збитої кимось вночі машиною людини, поїздка у відрядження замість особи, яка ухилилася від виконання своїх обов'язків по лінії ЮНІСЕФ тощо.

У романі “Твоя зоря” концептуальним є фатальний образ закордонної траси, що скорельований на зображенні письменником трагічних явищ, події, на драматичні й негативні наслідки. Під час подорожі по ній до Мадонни, герой зустрічає юнака-пасажира, в якого в автомобільному хаосі загинула кохана дівчина Кет, коли в тумані раптово перед ними зупинилася машина, що спричинило зіткнення багатьох інших. На думку дослідника М. Х. Гуменного, “за своїм розмахом і результатом дорожні аварії часто мають катастрофічні наслідки, які показані в романі як попередження і модель глобальної катастрофи...” [3, с. 90]. Подорож юнака швидкісною трасою, на узбіччі якої “купою брукту лежать для застороги водіям знівечені машини” [2, с. 249], з єдиним бажанням знайти реально існуючу Кет, вважається героєм безглуздою, а для хлопця вона – спроба оминати власну долю і боротися з фатумом. Так акумулюється надія юнака на зустріч з дівчиною, без якої власне існування втрачає будь-який сенс. Розгортаючи образ

дороги-траси, на якій лише “глобальні прискорення”, що роз’єднують закоханих, в інтерпретації О. Гончара сприймається як символ долі, що репрезентований на поглиблення дискурсу фатальності в долях людей.

Отже, мотив подорожі в романі О. Гончара “Твоя зоря” розгортається як простір руху героїв і як їхнього життєвого руху, долі. В оприявленні такого змісту домінантним є образ дороги як реалістична просторова точка і як символ людської долі, втілення ідеї пошуку героєм свого покликання в житті, шляху в майбутнє до малої батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич С. Міфологема мандрів як пошуки оновлення / Сергій Бабич // Слово і час. – 2001. – № 10. – С. 22 – 33.
2. Гончар О. Твоя зоря: роман / О.Т. Гончар. – К.: Рад. письменник, 1980. – 360 с.
3. Гуменний М. Поетика романного жанру Олеся Гончара: проблеми типології. [монографія] / Микола Гуменний. – К.: Акцент, 2005. – 240 с.
4. Малиновська М. Світло рідної зорі // Слово про Олеся Гончара: Нариси, есе, дослідження / Маргарита Малиновська. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 425-431.